

KAN MAN LEKA HÄR

LENNART NORD

Barnen leker. När de leker ekar
livets egen låt i deras lekar.
Gäll och yster eller dystert dov
ljuder den så länge den får lov.
Allt de tror och vet om verkligheten
gör de lek av. Det är märkligheten.
Vuxna tror att lek är tidsfördriv.
De har fel i detta. Lek är liv.

Kajenn

kan man leka här?
nord -01

© Lennart Nord 2001
LN@lennartnordarkitekt.se

Boken har tillkommit med stöd av Riksbankens Jubileumsfond

inledning

– ambitioner, begränsningar och uppläggning innehåll

Kajenns dikt handlar om barns uppväxtvillkor. Handlar om hur oerhört viktigt det är att barn leker, att de kan och får leka. I dikten tar Kajenn för givet att barn leker. Lek är liv, inte tidsfördriv. Vi vuxna skall låta dem leka.

Den här boken är skriven för att jag upplever att det inte är givet längre. Barns uppväxt sker i ett allt snabbare samhälle...

Villkoren för lek blir allt skralare, lektid och lekkamrater blir allt knappare resurser och plats för lekarna bryr sig allt färre om.

Det är ett stort problem, förmodligen mycket större än vi begriper. Morgondagens vuxna, formade utan lek, vad blir det av dem?

Men det är en alltför stor fråga för mig och den här boken. Jag koncentrerar mig på själva lekandet, framförallt på dess förutsättningar i barnets uppväxtmiljö.

Jag ställer frågan ”Kan man leka här?” Men skickar den omedelbart vidare till dig käre läsare. Det är dig jag vill prata med. Eftersom du läser detta är du redan motiverad. Bra, det är en förutsättning!

Det är ditt barn det handlar om, ditt eget eller ett du bryr dig mycket om. Eller flera.

Jag tänker mig att du inte är nöjd med hur det är, att du vill göra något åt det – hand i hand med barnen. Mitt bidrag är att försöka stärka din tro på att det går. Känna att man har något att säga, något att kräva och att man kan nå fram med det så att det blir gjort.

Boken har tre delar

ett arbetssätt där jag ber dig leva dig in i hur det är att leka, och undersöka om det går att leka den leken utanför ert.

leken, där jag spinner vidare på leken som livets metod för barn att utveckla skärpta sinnen och kompetens i en komplex värld

vardagen, där jag diskuterar hur kommunen fungerar, varför miljön ser ut som den gör och vad makt och påverkan kan vara.

Och därtill, **vad andra skrivit**, givande böcker om lek, framför allt.

Med det vill jag genast komma ditt eget problem in på livet. Börja där och sedan ge dig möjlighet till inblick i lekens och maktens väsen. metod som kräver barnets perspektiv. Varför?

Kan vi leka här?

Så frågar inte barn varandra. De frågar "ska vi leka?" eller "vad ska vi leka?". Inte "kan vi leka *här*?" Platsen "här" är vad den är, den är given. Leken utvecklas med den som villkor, leken blir vad den kan bli. Lekens kvalitet påverkas. Duger inte platsen får man leka något annat. Eller inget alls. Eller ger man sig iväg någon annanstans – om man kan och får. Om det finns.

Det är vi vuxna som har lärt oss analysera och söka alternativ, se vad som *skulle kunna* göras. Barnet bara gör, intuitivt och helhetligt. Vill man bygga koja så diskuterar inte barnen om man kan bygga här, utan man går dit där det går. Man vet. Jag menar att man inte bara kan fråga barnen vad de vill ha. Barnen kan önska sig redskap de sett någon annanstans men visar knappast på vad kurragömma skulle kräva. Det krävs

vuxnas initiativ för att se vad för kvaliteter som skulle kunna uppnås. Det är vi vuxna som måste se till att det finns goda möjligheter att leka, till kreativ in-&utlevelse..., till utveckling. Kajenns låta leka räcker inte.

Vilka vuxna? Vilka initiativ?

Du säger kanske att det finns folk i Sveriges kommuner som verkar för barnens bästa. Självklart. Experter och politiker som med tillräcklig kunskap och maktgivande position och god vilja kan åstadkomma resultat.

Förr hade vi normer som 'säkrade' i vart fall en kvantitativ standard. Det skulle finnas viss lekutrustning inom visst avstånd från bostaden. Visst utrymme.

Utan normer lämnas allt öppet för tolkning vid varje tillfälle. Lagen säger: det "skall finnas lämpliga platser för lek, ...". Vad betyder det? Därav frågorna här ovan.

Det är långt från givet att kvaliteten i barns uppväxtmiljöer finns på dagordningen. Rutinmässigt. Som prioriterar barnen i besluten. Inte bara tänker på barnen också. Kanske.

Därför måste vi alltså själva kunna tolka barns möjligheter att leka i sin utemiljö och förmedla våra slutsatser.

Många frågar sig om det är någon mening att anstränga sig. Barnen är ju borta hela dagarna – på institution. Det kan verka så, men det är faktiskt fel. 25% av förskolebarnen, 30 % av de i lågstadiet och 85% av de i mellanstadiet, har förälder hemma (eller klarar sig själva) – på vardagarna.

Jag utgår alltså från bostaden, hemmet. Det är därifrån ditt barn ser världen, erövrar den. Hur det nu går till.

Men det måste kanske gälla institution (skola, dagis, fritis)...
Detta är ett problem av vår tid.

Ingen lekmiljö hemma, är skolområdet en tänkbar kompensation?
Ingen lektid hemma – skjutsad till friskola, till fritidsaktiviteter, till barnvakt, till ...

Ingen lekkultur hemma, inga lekkamrater, inga förebilder ...

Då måste ansträngningarna fokusera de platserna, om ditt barn skall få utvecklas med leken.

Vi håller oss utomhus, begränsar oss till barnets utelek, ensamt och med andra. Vi ser mer till möjligheter än till risker och mer till utrymme än till utrustning, men berör också inflytandet på barns utveckling av vad de ser och gör i 'det offentliga landskapet'.

Miljön barnet kommer ut till är unik. Ingen plats är som den andra, även om det kan tyckas så vid både den första och andra anblicken. Platsens egenskaper beror på så mycket mer än utrymme och innehåll: vädersträck, höjdläge, skogs-, jordbruks- eller tätortslandskap; boende, grannar, kompisar, jämnåriga, ...; områdets ålder, skötsel, de boendes engagemang, ... och mycket, mycket mer. Årstid och väder t ex.

Allt det vet du! Undermedvetet lagrat. Men det finns kanske ett och annat att upptäcka – i miljön och i den egna uppfattningen om den – som du inte tänkt på förut. Leta inte efter det nu, i förväg. Det skapar bara stress. Sökandet efter mer och mer. Upptäckterna kommer säkert under arbetets gång.

Detta är din inkörsport till boken.
Och att du vill ha förändring till stånd. Bättre lekmöjligheter!
Jag hoppas kunna hjälpa dig.

Ditt sätt att se och argumentera måste vara enkelt, annars blir det för det första inte gjort och för det andra når du inte fram. Därför har jag valt att ta inlevelsen och erfarenheten som utgångspunkt, som något vi kan dela och något var och en kan använda sig av i en konkret situation – när vi står där undrande, arga, engagerade ...
Går alltså rakt på sak, börjar direkt med en 'bedömningsmall'. Argumentation och referenser följer senare. Viktigt för mig är att vi etablerar en någorlunda gemensam helhetssyn först, där du naturligtvis skall förhålla dig kritisk ... Lycka till.

Kan man leka här?

inledning

3 ambitioner, begränsningar och uppläggning

del 1 ett arbetssätt

9 – om att tolka och vilja

10 'bedömningsmall'

12 inlevelsen som metod

14 barnet – roller från olika utvecklingsfaser

16 leken – testa genom att leka

18 platsen –tolka och leta

20 kvaliteten – platsens möjligheter för leken

21 –ettvarvtill

22 hur förmedla resultatet?

24 skolan istället, eller ...?

26 skolvägen, ett kulturlandskap

27 vad vi uppnått

del 2 leken

29 – lek för liv och samhälle

30 utvecklingsekologiskt perspektiv

31 sinnena och kroppen

synen, hörseln, känseln, att lukta, att smaka,
fler sinnen?, och så kroppen, själva rörelsen

35 samspelet

36 samspelets utveckling

37 att leka

del 3 vardagen

41 – lekens sociala sammanhang och villkor

41 om makt

42 barn- och ungdomskultur?

44 familjen

45 grannskapet, uppväxtmiljön

47 kommunen

52 samhällsbygget

56 demokrati – makt – skola

Efterskrift

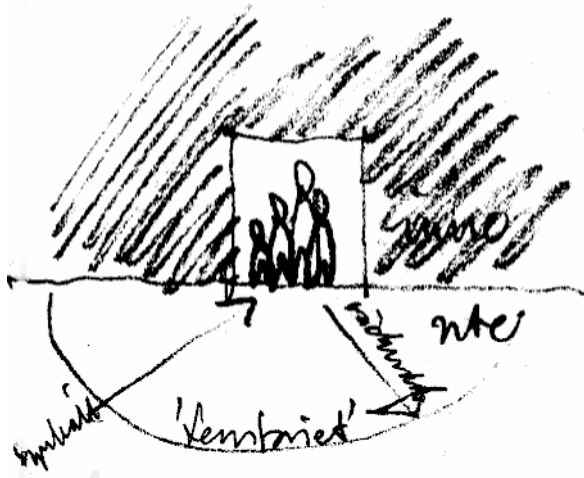
59 - vad andra skrivit

kan man leka här?
nord -01

Del 1 arbetssätt

– om att tolka och vilja

barnet står där på tröskeln, på väg hemifrån ut i sin värld

synhåll – den viktiga synkontakten mellan barn och vuxen.
Förutsätter den fri sikt?

räckvidd – hur långt tar sig barn i olika åldrar? Hur långt kan de, hur långtfår de?

tröskeln – vad för sorts hus, vad utanför?

Är det en radhusdörr gäller det 13% av barnen (0-17år) är det 'grinden' till villan 59%, en port till ett flerbostadshus 28% – i Sverige enl SCB -02

Omslagets figur ger bokens oerhört enkla ansats.

Barn har vi alla varit. Med litet ansträngning bör du kunna minnas eller i vart fall föreställa dig barnets egen situation – göra dig empatisk. Låtsas.

Barnet är tecknat som flera, av olika storlek. Vilken ålder man 'väljer' ger stora skillnader.

Men vilket barnet än är så ser det från tröskeln ut över sitt territorium, dvs det område som barnet behärskar psykiskt och fysiskt, som det vågar och förmår använda (eller ta sig igenom).

Men det hör också till uppväxtens villkor att utmana gränserna, att vidga sitt territorium.

Nyfikenheten, äventyret. Kanske också provokationen, tvånget.

~~Territorium?~~ Revir eller område? Vilket ord skall man använda?

I territorium ligger att tillhöra, ...; revir står mer för maktkamp; område är bara avgränsat.

Rubriken "Kan man leka här?" ber dig om två saker:

- att du ser genom barnets ögon
- att du avläser möjligheter till lek i er miljö.

Med miljö menar jag det du ser när du går ut (eller föreställer dig när du läser ritningar). Allt. Människor, saker och vad de säger dig.

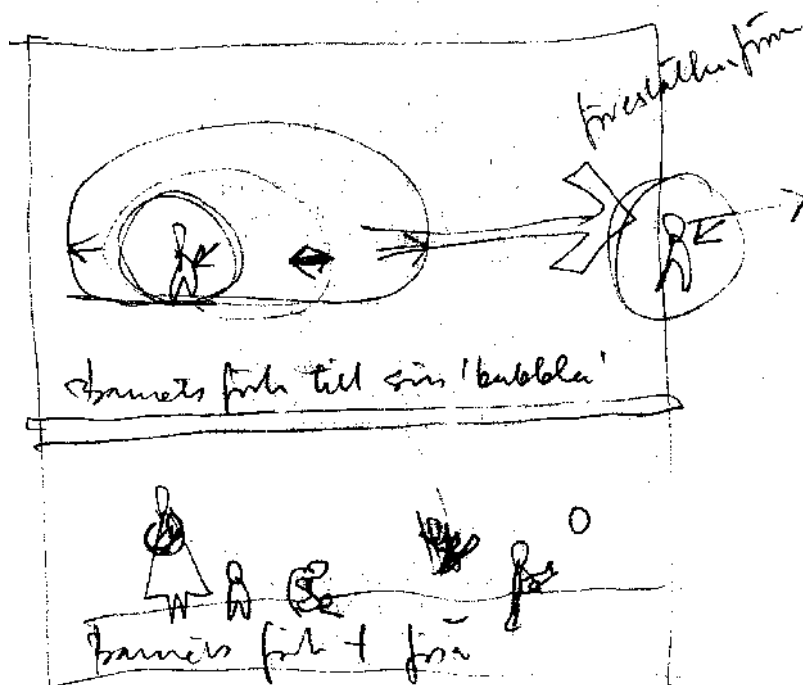
Du gör dig alltså intresserad av vad barnet kan *göra*, inte att leta efter redskap. Utgå från barnet, inte från objekt som finns där! Tänk dig att barnet har en 'bubbla' omkring sig som i bilden.

Du gör det med inlevelse, med hjälp av din inlevelseförmåga. Barnsligheten, rörelsen, territoriet är grundelement i denna inlevelse. Det omedelbara. Det gäller att 'träda in' i barnets 'bubbla', dvs försöka upptäcka vad för gränser bubblan har och vad för innehåll. Inte minst att känna av det naturliga förloppet i barnets rörelser.

En första överblick av ditt arbete:

- inlevelsen, allmän och riktad, i barnet och genom barnets ögon
- fyra moment i ett, först var för sig sedan samtidigt
  - 1 barnet ----> några definierade roller
  - 2 leken ----> några 'typlekar'
  - 3 platsen ----> 'sätta' territoriet och genomsöka det
  - 4 kvaliteten, bra/dåligt, eller något annat?I kvalitetsbedömningen kommer också helheten, dvs efter några försök blir det snarare tvärtom en spontan känsla - en kvalitetsuppfattning.
Denna intuitiva bedömning är utväljande, pekar ut var och vad, värderar: 'är det möjligt/inte möjligt?'
- förmedla resultatet av din/er granskning
kunna sätta fingret på bristen/problemet och visa vad man vill och bli respekterad för det.

'bubblan'?- **tänk dig** att du står i en glänta, där blåser du upp en ballong omkring dig, du blåser och blåser tills ballongen trycker mot brynen omkring gläntan, tar form av dess form. Ballongen blir det rum du står i. Vänder man på steken, kan du blåsa upp ballongen så att den motsvarar din känsla av vad du har för rum omkring dig och sedan se vad det var som gav dess gränser. Vad stoppade ballongen - utifrån eller inifrån?
Se där, ett verktyg! Tänk dig nu vad barnet har för bubbla - i sin situation, med sin ålder.

inlevelsen som metod

Att göra inlevelsen till 'redskap' förutsätter att du skaffar dig en helhetsuppfattning från vilken du kan hämta detaljer till din låtsaslek. Göra den innehållsrik och konkret.

Du måste vara 'hela det barn' som leker. Men hur? Bilden till höger är omslagsbilden inifrån i stället. På väg ut. Så är det ju.

Börja inlevelsen med att fokusera *barnet* som person.

Vilket barn? Ditt? Bestäm annars en person, gör en roll av det.

Hur gammal? Flicka eller pojke? Temperament, kropp och klädsel – så'n't som påverkar leken. Namn?

Ställ dig sedan på *tröskeln*. Helst bokstavligen, annars i minnet.

Se ut över det tillgängliga rummet utanför bostaden. Vad kan XX göra här? Vad kan hon inte göra? Det hon inte skulle kunna göra, är det väsentligt? Kan avstå eller kan det ersättas på något sätt?

Om inte, måste Du

antingen ställa dig frågan om det som inte finns just här kan finnas någon annanstans? – och i så fall: hur ta sig dit? eller försöka leva dig in i hur platsen kan förändras eller territoriet växa.

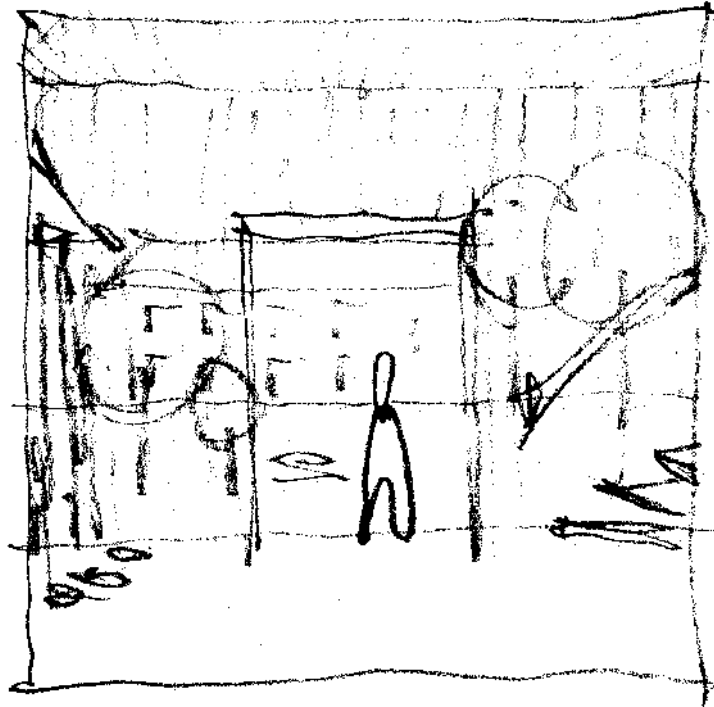
Med detta som metod går vi vidare.

Ansatsen är anspråksfull. Inlevelse är inte lätt. Inte blir det lättare av att vara utlämnad till sin självtillit för att tro på nyttan av det man gör, tro att lägga sig i kan leda till något konkret, ge resultat. Att det inte är flummigt, inte kommer att tas emot som flummighet.

Därför de fyra stegen, att få vänja sig vid själva idén genom att ta ett steg i taget. Att använda sin erfarenhet och sitt engagemang är såvitt jag kan förstå det enda alternativet till att göra sig jämbördig med proffsen och deras språk/metoder.

kan man leka här?
nord -01

Ditt barn, på tröskeln på väg ut

barnet – roller från olika utvecklingsfaser

Barnet först. Utifrån barnets upplevelse av 'rummet' omkring sig kan man tala om fem skeden i uppväxten. Bilden till höger visar fem typsituationer i tid och rum. Fem olika 'bubblor'! Situationen beskriver inte bara barnrollen självt, utan också relationen till de vuxna. Var de finns.

Detta ger dig ett sätt att begränsa dig – genom att välja roll. Åldersgränserna är givetvis ungefärliga. De beror på barnet självt, på föräldrarna och på miljön. Trafik och bebyggelse av olika typ och mönster ger olika förutsättningar för barnen.

Magnus, Brasse och Eva sjöng i det berömda 'Fem myror...' 'här är där jag är, där är där jag inte är'. Med detta här/där, kan du kanske fånga utvecklingen av barnets upplevelse av utemiljön. Intressant är hur det uppfattar gränserna för sitt territorium, från de yngsta som nog inte förnimmer den alls. Därefter blir själva gränsen efterhand allt viktigare, tills den bryts.

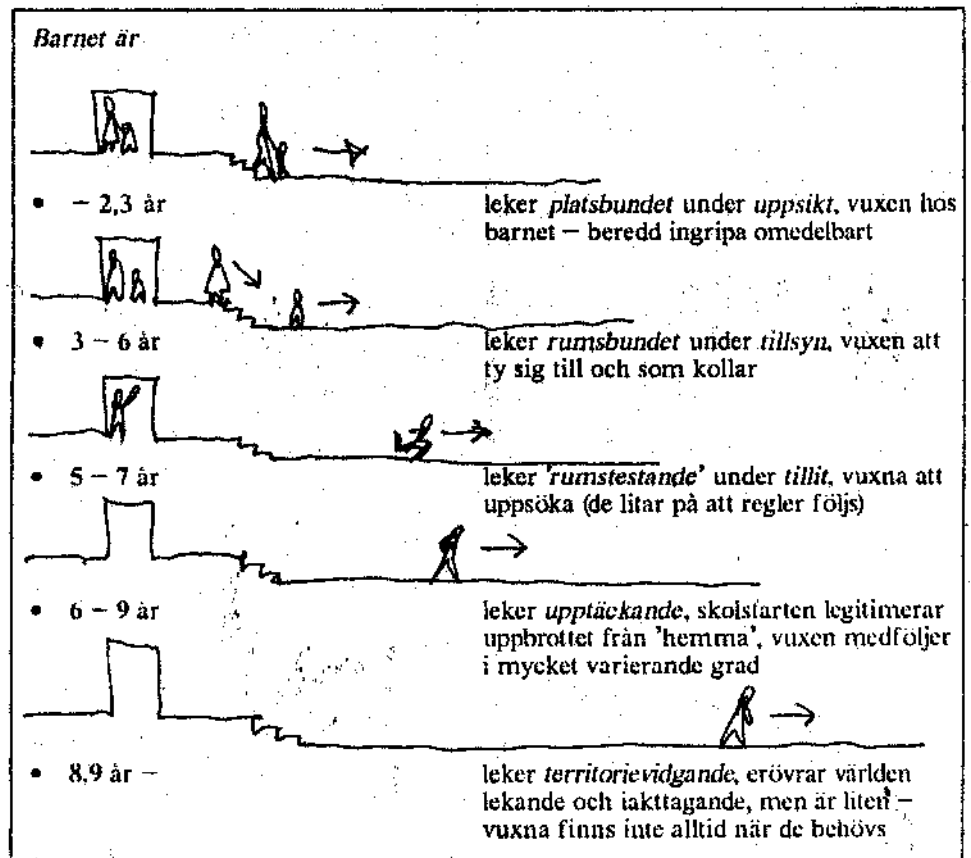
här, där rumpan är och händerna och benen; **där** är inte 'där borta', utan ett där placerat i förhållande till den egna kroppen – peka på det man ser; 'här < – där'

här/där som relationer mellan sig själv och

föremål/ personer inne i det välbekanta rummet

där med flera dimensioner, det finns också ett **där** utanför det rum som är 'hemma' – ängsligt/nyfiket
förvandla **där** → **här**, upptäckande, nyfiket/ängsligt först, men med växande självtillit och kompetens.

Med fler aspekter växer komplexiteten snabbt. Det ser krångligt ut. Men tänk på att Du väljer en roll, inte alla som beskrivs här.

Fyraåringen rör sig sällan mer än tjugo meter från föräldern/dörren, sexåringen sällan mer än hundra har någon sagt. Jag tror att det mer handlar om synkontakt för trygghets skull.

Vi kan se för oss barnets växande territorium, från den plats där det placeras som liten, till den dag det vågar/får lämna gården (motsv) och sträcker sina undersökningars tentakler ut i omgivningarna.

Synhåll uttrycker både kontakt och att 'tillräckligt' fort kunna 'retirera' till en säker hamn.

leken – testa genom att leka

Leken sedan. Men då får vi glömma de lekredskap de flesta av oss vuxit upp med. Det ligger nära till hands att minnas genom dem. Nej, låt oss se genom leken som handling i stället – vad barnen gör i leken. Så fördjupar vi vår inlevelse och så fokuserar vi barnets behov att utveckla sina sinnen och sin kropp.

Ta som exempel leken *kurragömma* ('burken', titt-runt-knuten mfl). Vi vet alla vad den innebär. Vad som behövs. Vi kan leka den innanför ögonlocken. Vi vet att det är skillnad på yngre och äldre. Och varför. Kurragömmen kan de flesta delta i, givet hänsyn och någon rörlighet. Men den förlorar då i intensitet för 6-9-åringarna och i vi-känsla för de något äldre.

Barns lekar är legio. Barn kan göra lek av vad som helst. Det är märkligheten säger Kajenn. Ja, men också tvärtom! Om de inte kan göra lek av vad som helst, är vi illa ute. När fantasi och inspiration saknas. Men så illa är det väl inte?

Inlevelsen kan inte sträcka sig hur långt som helst. 'Av vad som helst' har vuxna svårt att locka fram igen.

Undersökningen klarar vi dock genom att välja bland 'typiska' lekar. Som dem härintill. Välj bland dessa eller ur egen erfarenhet. Välj med tanke på 'dina barn', givetvis. Poängen är att 'kontrollera' att det går att leka leken med full kvalitet. Känna efter.

Skall man vara generell får man fördela typlekarna på de fem 'situationerna'. En mer systematisk genomgång utifrån barns utvecklingsbehov har du i del 2 'leken'. Eller 4, 'vad andra skrivit'.

Om vi börjar med de yngsta, så ger det kanske mer att tänka på vad de gör än genom specifika lekar.

De skall lära sig gå och springa, *behärska* sin kropp; de gungar, klättrar, balanserar ...; de lär sig cykla med trehjulingen och sedan med den första riktiga cykeln...

Vad gör/gjorde ditt barn?

Enkla *redskap* som hopprep utvecklar barnets förmåga att samspela med redskapet (repet, bollen, spjutet,...) men också att samarbeta med andra barn.

Det sinnliga i att känna olika *material*, lära sig känna igen deras egenskaper, hur de fungerar – bygga med sand och i vatten ...

Till det *vintern*: skidåkning, pulka, skridskor, ... med ett förhållande till sig själv, marken och landskapet som utvecklas med åldern.

Bygga koja är en utmärkt typ lek, 'kan barn bygga koja här?' (gräva grottor i snön på vintern) – på eget initiativ och på egna villkor? Det kan tyckas vara mer för de lite äldre, men de yngre kan vara med eller göra själva på enklare villkor... (med de äldre som förebild)

Fyrkantruta (=volleyboll men i st f nät en fyrdelad ruta ritad på hårt, plant underlag); stort svängrum; stöjigt; 'Rutan' kräver utvecklad motorik och jämbördighet.

Vilda västern (indianer och vita, lilla huset på prärien, m fl). Det kan utvecklas till ett mycket subtielt rollspel som då kräver ett ' trovärdigt landskap'. (strövtåg?)

Kurragömma ...

Herre på täppan, vara högre upp än andra

'**Slottet**', eller annan rollek där fantasin behöver 'rum'

Spela kula i olika former;

halvvinterns **landhockey**, någon annanstans än gata/P;

Kunna **odla** på eget initiativ (om inte lek, så god vilja)

Och, vad du själv kommer på ...

platsen – tolka och leta

Platsen är nästa steg, dvs över tröskeln ut på gården.

Vad finns där, var?

Först något praktiskt. Du måste ha att anteckna på (för att komma ihåg och kunna diskutera med andra – och med dig själv). En bild av hur gården är, nu. (Eller gatan, eller vad du vill kalla det du har utanför dörren) Du behöver inte göra dig till expert, det finns säkert ritningar gjorda (fråga efter karta/planritning på stadsingenjörskontor, bostadsförvaltning eller motsv). Men precis hur platsen ser ut visar de sällan, du måste komplettera dem. (Fotografier är bra när du skall berätta för andra, men det återkommer vi till.)

Stega upp utrymmet: yttermåttan först, sedan viktiga saker inne i det. Så upplever du platsen med din kropp, en god start på inlevelsen. Rita upp ytan, notera måtten.

Ordna sedan några kopior, att anteckna på.

Nu gäller det att göra sig seende. Först själv, sedan genom barnets ögon. Du söker platsens egenskaper. Börja med gränserna och med viktigt innehåll. Ta inte med allt. Med de roller/lekar du valt kan du begränsa dig (tänker du mer generellt får du tolka mer generellt också).

Var finns de gränser som barnet inte får eller vågar överskrida?

(Vilken ålder?) Har er gård/din plats bestämda 'utgångar'

-- som portar? Eller är det öppet? Vad finns det utanför?

Idel frågor. Rita! Skriv!

Typlekarna på förra uppslaget är utmaningar – kan man leka dem? Som sagt, att välja lekar och roller är ett sätt att begränsa din undersökning. Exemplet intill tar mer upp innehållet. Vad skall man leta efter, notera? Leta förutsättningar för 'göra'-ord: springa mjukt/hårt, cykla, bolla, balansera, klättra, gömma sig, prata (hur med vem?),....

Å andra sidan. Finns det barnförbjudna ytor? Hur då? Varför?

Markera dem.

Vad menar du om trafiken? Finns det genomfartstrafik? Bilister

som inte hör hemma i er miljö saknar givetvis inlevelse i den. De har annat tempo, annat fokus. Farligt för barnen naturligtvis (minns Stig Dagermans sockerbitar).

Annat hos dig? Dålig sikt? Backande bilar, på p-plats eller i övrigt? Kan bilar över huvud taget vara ofarliga? Och cyklar? Mopeder? Tål att tänka på också.

Mer om trafiken i **del 3 'vardagen'**

Hur är klimatet där ute? Blåser det mycket? Kan man göra något åt det? Var finns solen under dagen och året? Och var finns bra skugga när det behövs?

Obs, du behöver genomföra detta själv innan du pratar med dina barn. Ansträng din inlevelseförmåga så långt det går. Gör dig lekande så talar ni samma språk, någorlunda.

'Barn' till barn.

Barnet leker på platsens villkor.

I leken kan visserligen barnet förvandla vad som helst, fantasins kraft är stor, men 'vilda västern' på asfaltgården blir ändå något annat än bakom ladan. En fråga om kvalitet – för lekupplevelsens djup och barnets utveckling av sina sinnen.

kvaliteten – platsens möjligheter för 'leken'

Du har givetvis upptäckt att det inte går att ta en sak i sänder som rubrikerna kan ha antytt. Allt påverkar allt. Plats, lek och barn förutsätter varandra – tänker du på samtidigt. Det är inte förrän nu det finns ett resultat som kan visas upp, bli diskuterat.

Så, vad gick? Vad gick inte att leka? (gick sämre?)
Nu gäller att utnyttja empatin, de tänkta lekarna. Och alltså inte beskriva allt du/ni ser i miljön.

Fanns utrymme nog för dina lekar? Ostördhet nog? Dvs kunde leken ske så avskärmad från andra barn och vuxna som den 'kräver'? Vad mer borde funnits där för den lekens skull? Hur kunde platsen sett ut?

marken som underlag (hårt/mjukt, slätt/oj ämt/kullrigt),
terrängens form (plan/lutande/kuperad),
rumsbildningar (av buskar, träd, plank, murar, slänter) och
detaljer, **material** att 'göra' med och kring eller, inte minst, att
spinna fantasierna runt ...

Vad vill du ändra? Det är frågan!

Hur är det med sol och med lä? Har platsen för leken rimligt
klimat? Känn efter!

Hur är det med sommar och vinter? Och årstiderna däremellan
– vår och höst är kanske viktigare för uteleken hemma.

Fler frågor: finns det anledning att *markera gränser* – 'hit, men
inte längre'? I så fall hur? Med staket, häck, plank, hus eller ...?
Eller tvärtom att *ta bort* gränser som finns i den befintliga
miljön?

Kan man eliminera konflikter? Kan man förvandla risker för
konfrontation till goda relationer? Barn-barn; barn-vuxna.
Olika åldrar. Finns *risker*, synliga/osynliga – oacceptabla?

– ett varv till

Din första ansträngning att få fatt på lekens möjligheter 'där ute på gården' är trots allt den första. Det vore inte konstigt om detta försök till inlevelse blivit en smula försiktigt, kanske begränsats till en roll, till en lek.

Men försöket har säkert öppnat en väg för känslan och för tanken. Ett nytt försök är givande. Det går mycket lättare, ett tredje än mer. Inlevelsen blir djupare, och alltmer blir medvetandegjort.

Är man flera som engagerat sig, blir givetvis diskussionen en väg till klarare insikt. Använd penna och papper, dvs kopiorna av 'uppmätningen' (förstora gärna till A3). Försök att åskådliggöra de ändringar som ni upptäckt att det finns behov av. Det gör era diskussioner mer konkreta. Ni kanske t o m kan markera idéerna där ute med käppar, snören, kartonger, m m.

Gå gärna tillbaka till barnets relation till det fysiska och det sociala rummet. Här/där och räckvidd/synhåll, dvs lekens miljö och barnets utvecklingsstadium. Behov av trygghet/säkerhet eller utmaning/spänning? Vuxenvärldens ansvar står mot den nödvändiga kompetensutveckling varje barn kräver, till 'kropp och själ'. Hur klarar man *både och*?

Relationen till förälder/vuxen leder tanken vidare till grannarna. Vilka bor kring platsen (gården, motsv)? Vilka kamrater har XX i din lek? Om det inte finns tillräckligt många i lämplig ålder – vad gör man då? Byter lek, ändrar områdets storlek, låter XX leka någon annanstans? Är det senare möjligt som rutin, till vardags? (Här framtonar sociala problem man inte kan lösa på egen hand –se del 3 'vardagen'.)

hur förmedla resultatet? av din/er granskning

Nu vet du/ni hur det borde/kunde vara i era barns lekmiljö.
Vem kan göra något åt den? Ni själva eller någon åt er?
Vart vänder man sig då? Vilka har makt nog, kompetens och
initiativkraft nog? Det diskuteras i del 3 'vardagen'.

Frågorna är svenska, vana som vi är att få saker gjorda åt oss.
Låt oss inordna oss själva i frågan 'vem som kan göra det?' samt
fråga oss var initiativ och ansvar ligger.

Fyra tydliga alternativ:

att göra det själva

– utan att behöva tillstånd / bry sig om att ha det;
man har hela initiativet och ansvaret; det förutsätts att
grannarna agerar tillsammans och tar ansvar;

att be om tillstånd att göra det själva,

man behåller initiativet, lämnar från sig ett formellt ansvar,
men behåller ansvaret för att något blir gjort – oavsett man
också ber om resurser (pengar, material...);

att be någon göra det vi föreslår,

man lämnar från sig ansvar och initiativ för arbetet som sådant,
men har kvar ett samspel om utförandet.
– att ha förslag till åtgärd är att vara konkret;

att be någon göra något åt det vi/jag kritiserar,

då lämnar man i högre grad från sig initiativ och ansvar
– med risk att 'bara' tolkas som missnöjesyttring

Det finns inget givet sätt att gå tillväga. Varje situation är unik.

Man får välja bland olika strategier:

uppsök 'motparten' personligen (en eller flera av er)

öga mot öga, ta ett samtal med en som

- har egen makt att genomföra det man önskar. (t ex vaktmästaren, parkchefen, bostadsbolagets VD,...)
- man förväntar sig skall föra ärendet vidare till 'rätt' personer, som alltså engagerar sig med kraft

eller

presentera problem och förslag *vid ett möte* med

- en arbets-/samordningsgrupp
- en politisk nämnd/styrelse eller dess arbetsutskott

skapa opinion (bli flera, påverka genom ...)

- '*hemma*', i bostadsområdet, i hem&skola, ...
- genom att *skriva* till 'alla' mer eller mindre berörda
- genom *juridiska åtgärder*, att processa
- genom att själva gå till *pressen* (en eller flera tidningar) med *insändare* eller t o m artiklar,

eller att göra en *journalist* intresserad.

Hur? Hur uttrycker man sig? Vad är det för skillnad mellan situationerna ovan?

Det gäller att skaffa sig tillfälle att framföra sitt ärende till rätt forum, att ha något att säga och framför allt att kunna göra sig förstådd.

Det handlar om att göra 'motparten' intresserad och delaktig i ert problem och tanken att det är möjligt att göra något. Dvs att visa både att det är ett problem och att ni har ett förslag till lösning

– att diskutera.

Hur beror givetvis på vem det är, på vilken 'nivå'. Om det är en tjänsteman eller en politiker du nalkas eller en journalist. Om det är någon i ert bostadsområde, i kommunen eller möjligen i din kommundel.

Skolan i stället, eller ...

I innerstadsmiljö t ex kan det verka stört omöjligt att hitta förutsättningar för de yngre skolbarnens lek. De år vi brukat kalla de gyllene. För dem bjuder gården hemma inte mycken stimulans. Det är snarare så att de uppfattas som 'störande' både av äldre och av småbarnsföräldrar. Och runt omkring finns inget annat än gator och likartade kvarter.

Vad gör man då som förälder? Flyttar till förorterna? Om man inte kan eller vill det, vad återstår då? Kan man *kompensera* på något sätt eller finns det möjligen i skolbarnets vardagsliv *någon annan utgångspunkt* för lek än hemmet? Skolan, fritids,...?

De organiserade verksamheter som många barn ägnar sig åt kan sällan eller aldrig kallas lek. Lek förutsätter ju barnets 'fria val', egna initiativ, ... Idrott och musik t ex är ju systematisk träning i pedagogiska former för att utveckla färdigheter ...

Att barn absorberas av dataspel är också ensidig stimulans
- kroppen är ju inte med, inte en social verklighet heller.

Skolan upptar en stor del av skolbarnets vakna tid och dominerar dess vardagsliv. Verksamheten i skolan syftar främst till att ge kunskaper och färdigheter. Den är också fostrande, för att den är en social miljö och för att samhället har vissa ambitioner — t ex demokratisk fostran, dvs att barnen måste få en möjlighet att förstå demokratin som fenomen genom dess arbetsformer.

Skoldagen är också lek. Arbetet kräver koncentration och lyhördhet av barnet. Till det krävs avkoppling och kontrast. Kropp och sinnen måste ha sitt. Barn leker. Lunchtimme och andra raster används mer eller mindre intensivt. Även andra tider kanske. Vad de leker och kvaliteten på det de leker beror på deras inspiration och på möjligheterna i miljön — den sociala och den fysiska. Allt i kombination egentligen.

Om skolans närmiljö bjuder god stimulans, ger möjligheter till allsidig lek för olika åldersgrupper, så kanske skoldagen kan förlängas med lek här i stället för hemmavid.

Men det är några stora **om** förknippade med detta. Skolgård och närmiljö får inte bara vara asfalt och en bollplan som det alltför ofta är.

Det måste finnas utrymme nog och innehåll med samma kvalitet som vi diskuterat om för hemmiljön. (Skolan kan undersökas på samma sätt som den.)

Den sociala miljön (efter skolan) måste bjuda den trygghet och möjlig vuxenkontakt som hemmiljön gör. Att stanna efter skolan får absolut inte innebära att barn utsätts för en ensidig, tvingande relation. Också barn måste kunna dra sig undan och undvika oönskade sociala relationer. Vuxenvärlden får inte bygga in mobbningssituationer i barns vardag.

Allsidig lek?

Spännvidden i ålder, tillsammans och för sig. Rörelse och vila; ensam, i små och stora grupper..., samtal och fantasi, den sociala träning som ligger i rollekarna är mycket viktig. Barnen behöver alltså tillgång till en utemiljö som ger möjlighet till de lekar vi talat om tidigare, kurragömma, kojbygge, 'slottet', m fl. En dynamisk innerstadspark kanske, för alla ...

Men, vad innebär denna disciplinering av barnets vardag?

Leken inrutad.

???

-- se del 4 **vad andra skrivit**, särskilt Margareta Forsgård Skolgårdens lekspråk

skolvägen – ett kulturlandskap

Att barn går till skolan hör till sådant som vi tar för givet. En del föräldrar följer dem dit i flera år, medan andra släpper iväg dem på egen hand tämligen omedelbart. Det beror inte enbart på föräldrarnas praktiska möjligheter att kunna göra det eller på trafiksäkerhetsaspekter. Det beror också på andra mer ogripbara faktorer.

Att börja skolan är för flertalet barn att få dörren till omvärlden öppnad. Då legitimeras erövringen av denna. Men det tar sin tid. 'Raka vägen' rår länge.

Barn går fram och tillbaka till skolan i årtal. Vi tenderar att se denna som en transportsträcka. Så är det givetvis inte.

Allt de ser på väg genom detta 'offentliga landskap' är naturligtvis berättande och förebildligt. Tills barnet upplevt något annat är det 'så det är'. Skolvägen är fostrande. De ser hur människor betar sig, mot varandra och i miljön. De ser hur människor använder olika saker. De ser och upprepar, prövar, lär sig metoder och beteendemönster. Undermedvetet det mesta, men sådana är vi.

Finns inget att uppleva, så berövas de något väsentligt. Deras kompetensutveckling blir torftigare.

Det finns anledning att fundera över hur skolvägen är -- för varje förälder, men också i samhällsbygget som sådant. Vad är det för kultur barnen fostras in i?

Kan de någonstans se vuxna i arbete? Se hantverk, tillverkning, se något bli gjort. Kan de se omsorg och solidaritet i handling? Kan de uppfatta hur andra människor lever -- jämfört med sig själva. Kan man göra något åt sådant?

Vad innebär det att bli skjutsad till skolan varje dag? Vad fostras man in i då -- som växande människa?

kan man leka här?
nord -01

Collage

kan man leka här?
nord -01

Del 2 leken

om lek för liv och samhälle

innehåll
utvecklingsekologiskt
perspektiv
sinnena och kroppen
synen, hörseln, känslan,
att lukta, att smaka,
fler sinnen?, och så
kroppen, själva rörelsen
samspelet
samspelets utveckling
att leka

Denna bok handlar inte om leken i sig. Den handlar om att kunna leka, därför att barn måste kunna leka för att bli bra människor. Den handlar om att försöka göra något åt det. Förbättra förutsättningarna. Den här delen är skriven för dig som inspirerats av den första delen och som vill ha litet mer kött på benen.

Det har skrivits ganska mycket om lek, än mer om barn. Och om samhälle och samhällsplanering ännu mycket mer. Ställd inför denna oerhörda mängd information, kan man tycka att den är omöjlig att greppa.

Låt dig inte skrämmas av det. Din motivation, din inlevelse och livserfarenhet är startkapital nog. Dina frammanade situationer ger problem att lösa, med nyfikenhet och eftertanke. Men måhända leder det också vidare till biblioteket. (I del 4, vad andra skrivit berättar jag om några givande, viktiga böcker).

Den inledande dikten av Kajenn avslutades med "... Lek är liv." Det är *lekens perspektiv*, det växande barnets och den här bokens perspektiv. Det kan man skärpa med hjälp av en formulering i skollagen. I den andra paragrafen stadgas: "... främja elevernas harmoniska utveckling till ansvarsställande människor och samhällsmedlemmar." (Dessförinnan handlade paragrafen om kunskaper och färdigheter och att utbildningen skall vara jämlik och likvärdig.) Detta åtminstone vid millennieskiftet – förf anm

Detta gäller givetvis barns uppväxtvillkor över huvud taget!

~~Sverige har en~~ Barnombudsman! Sedan 1993. Detta ämbete ersatte Barnmiljörådet som i sin tur föregicks av Lekmiljörådet. Kunskap har alltså ackumulerats under lång tid. Perspektivet har emellertid förskjutits från barnets lek till dess rättigheter.

(hemsida www.bo.se, e-postadress b.o@bo.se)

Barnet skall utveckla sin *förmåga* att hantera sig själv och sin omvärld – detta att veta hur man kan/bör göra i en given situation. Eller rättare sagt i nästa ögonblick. Var skall jag sätta foten, stoppa gaffeln, hur gå över gatan, vad skall jag säga till tanten i postluckan – exempel på den ström av handlingar genom vilka barnet erövrar sin omvärld och alltså sin förmåga. Steg för steg, utåt och inåt. Hela livet. Att *utveckla sin kompetens* kallas det också – nå erfarenhet genom handling.

I leken försätter det sig med fantasins hjälp, ensam eller med andra barn, i situationer som blir förberedelser till verkligheten. Vad mera är, barnet utvecklar strategier att möta situationer som inte är givna på förhand. *Leken är mycket mer än lek.*

utvecklingsekologiskt perspektiv

Bokens perspektiv är närmast utvecklingsekologiskt. Leken är den metod som livet erbjuder den nyfödda varelsen för att klara av att utvecklas i en komplex värld. Någon annan metod finns inte. Barnet kan inte förses med en bruksanvisning och beordras att sätta igång, givetvis inte. Barnet bara **är** där. Barnets inre 'bilder' av tillvaron provoceras av de händelser som sker omkring det. Undermedvetet. Dessa inre föreställningar bekräftas eller förändras av egna handlingar eller andras (som barnet ser dem). Ju fler bekräftelser, ju större sanning, ju säkrare inre val 'nästa gång'.

I leken upptäcks möjligheter, prövas och bekräftas de. Samspelet mellan individ och miljö är en evig upptäcktsresa, även när rutinen rå. (Barnet blir allt medvetnare efter hand, men även för den vuxne är samspelet mest undermedvetet.)

Så sett är det inte bara barnet vi talar om utan människan, hela livet som upptäcktsresa... Lek är liv!

Ser vi till *ordet* lek står detta för mycket mer än det vi ser några barn ägna sig åt. Fiskar leker t ex. Lek förekommer också i en mängd sammanställningar: lekfull, kärlek, harpolek, väderlek, ...

Ordet lär ha sin grund i indoeuropeiska *loig-*, som föreligger i litauiskans *laigýti*, löpa omkring (SAO).

1700-talsfilosofen Friedrich Schiller menade i betraktelser över människans estetiska fostran att hon är utrustad med tre drifter: stoff-, form- och lekdrift. Drifternas föremål är motsvarande liv, gestalt och

levande gestalt. Sökandet efter lycksalighet består i förening och växelverkan mellan liv och gestalt. Lekdriften "åvägbringar denna lycksalighet" påpekar Johan Asplund i sin bok '*Det sociala livets elementära former*' och citerar: "... människan leker blott, när hon i ordets fulla bemärkelse är människa, och hon är blott då helt människa, när hon leker."

Han går vidare till Johan Huizinga och diskuterar dennes tes att den mänskliga kulturen har sitt *ursprung* i leken. "Myt och rit är lek, ja själva språket är lek: bakom varje abstrakt uttryck ligger en metafor och varje metafor är en lek med ord...". Tesen utgår från *samspel* till skillnad från Schillers drifter. Socialpsykologen Asplund är dock inte nöjd. Han menar att Huizinga snarare talar om spel än lek. I spelet formaliseras samspelet, det underställs bindande regler. "Men en lek som följer en på förhand uppgjord regel är ingen lek." ... låtsaskarakteren ger att i leken är det samspelet som bestämmer över världen, inte världen över samspelet ... "Man kan leka när som helst och var som helst. När leken bryter fram, förvandlas tiden till lektid och platsen till lekplats."

Vi får alltså inte se leken som en sorts sysselsättning, nöja oss med att barnet gör något med något, med att det finns ett redskap. Nej! Samspelet med omgivningen har avgörande betydelse för barnets utveckling – samspel med platsen, med de andra och med sig själv. Själva samspelet.

sinnena och kroppen

Vi tar omvärlden till oss genom våra sinnen. Sinnesintrycken kan uppfattas som nervsystemets näring. Alla sinnen kräver riklig stimulans för att utvecklas. Utan stimulans förtvinar även de möjligheter som ligger inbyggda i barnets hjärna, hjärnan kräver upplevelser. Där finns enorm potential, men den måste 'upptäckas'. Förr finns den inte.

Förmågans gränser måste utmanas, nya erfarenheter göras. Det är säkert likadant med alla sinnena. I princip, men de är också olika. Språket avslöjar. Några har både passiva och aktiva verb: se/titta och höra/lyssna. Men känna, smaka, lukta är annorlunda. För dessa sinnen har inte utvecklats motsvarande verbpar: känna/känna efter?

Smaka och lukta är t o m dubbelriktade. Äpplet kan lukta gott och man luktar på det. Häri göms sinnenas egenskaper och betydelser. Smaka på orden!

Synen är det sinne som tar emot ojämförligt mest information. Vi orienterar oss i rummet och identifierar dess delar med ett teleskopiskt seende som (i vart fall det unga friska ögat) tillåter blixtsnabba växlingar mellan fjärr- och närseende. Anpassade till mörker förmår vi uppfatta enstaka ljuskvanta. Utvecklingen har givit oss ett enastående fint instrument, att använda det upptar stora delar av hjärnans kapacitet.

Att se är emellertid inte bara att ta emot ljussignaler, synintrycken ger oss bilder. Dessa kräver ett ständigt bearbetande, en enorm informationshantering som av nödvändighet måste ske i flera steg. Signalerna värderas enligt inbyggda strategier fram till en helhetsmässig tolkning, undermedvetet.

Att utveckla förmågan att använda detta instrument är sammanvävt med förmågan att bemästra omvärlden. Det är rimligtvis skillnad mellan att växa upp i en visuellt rik och betydelseladdad miljö och att växa upp i en 'vit kartong'.

Barnet måste utsättas för att varsebli och tolka, och dessutom få feedback på upplevelsen på ett eller annat sätt. Skillnaden mellan *se* och *titta* bär på så mycket. Där finns nyfikenheten, där finns sökandet, upptäckandet, där finns 'värdekraften' (Matti Bergströms ord för en omedelbar värderingsförmåga vi har inom oss). Där finns att "fatta med ögat" som Goethe uttryckte det, att nya utsiktspunkter öppnas och därmed en förståelse för det enskildas roll i ett större sammanhang.

Hörseln är mer begränsad. Räckvidden är mycket mindre och känsligheten för störningar större. Att lokalisera en ljudkälla exakt är svårt. Ändå är det hörseln som blinda får förlita sig till, främst. Miljön domineras av buller, dvs önskat starkare ljud från trafik, maskiner, högtalare m m. Vad en del upplever som musik är buller för andra. För att *utveckla förmågan* gäller att lyssna, försöka lokalisera och förstå. Lyssnandets villkor är oändligt olika, från att behöva skrika i örat invid en bullerkälla till att höra viskningar trots billiga biljetter på en teater eller naturens subtiliteter, vinden, fallande löv. Hörseln tillåter samtal på sju meters avstånd, när kan man göra det? Barnens

institutioner har hög ljudnivå. Många barn skadar sin röst i sina ständiga försök att överrösta, göra sig hörda.

'Hörselsinnets rättigheter' har nu börjat hävdas med ny skärpa med inrättandet av Ljudrådet (adress Musikaliska akademien). *Nu upphört?* Ljudlandskapet måste få innehålla tystnad, människor skyddas mot att få tinnitus...

För det växande barnets utveckling av sin hörsel är onekligen gränserna neråt mot tystnaden de viktiga. Höra nyanser, lokalisera, identifiera. Som tösen som står där vid övergångsstället och lyssnar efter fåglar, för när de hörs kommer inga bilar. Då kan hon gå.

Känslen ger oss information, om varmt och kallt t ex, ... För det lilla barnet är det den enda informationsvägen, för det växande barnet fortfarande oerhört viktigt för att undersöka omvärldens egenskaper. Närhet, sensibilitet men också vardaglig, automatisk information om vad vi tar i, att känna form och textur. Tänker vi på att den blinde är hänvisad till känslan för att försöka förstå hur saker fungerar, så anar vi bättre betydelsen för oss alla. Sinnet är givetvis begränsat till barnets räckvidd, men också i högsta grad till att det över huvud taget finns något att känna på ...

Att lukta, att använda verbet blir naturligare än substantivet, som ju faktiskt bär på en annan mening: lukt. Att lukta på blommans doft. Lukt har en negativ klang. Luktminnen är basala, de följer oss genom hela livet. Många säger att de är deras tidigaste. Därav följer givetvis att barn måste få växa upp i en värld av dofter, vad händer annars med detta sinne? Vad för lukter kommer våra barn att minnas när de blir gamla?

Att smaka är likartat. Dessa båda sinnen har ett direkt och berikande samarbete. Det lilla barnet undersöker med att stoppa i munnen. Vi smakar belåtet åt något riktigt gott. Men luktsinnet tar nyanserna.

Fler sinnen? Har vi det? Det finns ju fler. Fåglar har ett magnetiskt, delfinerna sin sonar, ...

Vårt *sjätte* sinne då? Man talar ju om att ha ögon i nacken t ex. Är det bara ett tomt talesätt? Balanssinne har vi ju, men mer?

Kan man tala om 'inre sinnen'? Lokalsinne/orienteringsförmåga, musikalitet och matematisk förmåga, t ex. Hör fantasi och kreativitet

dit? Inlevelseförmåga? – den här bokens förutsättning.

Man måste nog låta bli att uppfatta sinnena som 'maskiner', utgångspunkt är alltid upplevelsen, som helhet. Den kommer först, sedan kan man givetvis dela upp den. Pedagog Howard Gardner talar om våra sju intelligenser och framhåller hur oerhört väsentligt det är att barnet får utveckla alla sina förmågor. Barnets rätt att få bli en hel människa. Samhällets behov.

Eller kan vi säga att intuitionen är vårt sjätte sinne? Intuitionen då som en inre förmåga, med vår lagrade erfarenhet av tidigare handlingar, ett ofattbart kraftfullt redskap för vår relation till omvärlden.

Och så **kroppen**. 100 m på 9 sekunder, 7 meter högt med en stav, ... Se vad gymnaster och dansöser kan åstadkomma. Finns det gränser för kroppens förmåga?

Att det finns en motorisk lycka kan väl knappast förnekas. Glädje, fascination. Att upptäcka det, utveckla det hör till barnets absoluta rättigheter.

Själva **rörelsen** i sig är ett intressant tillägg till vår genomgång av sinnena. Detta att vi nästan ständigt är i rörelse, vad innebär det för sinnesfunktionerna? För barnet är rörelsen det 'naturliga tillståndet'. Eller borde vara. Men när det finns anledning att skriva "Inläring genom rörelse" (Gun Sandbergh m fl) börjar man undra. Att med rörelseträning utveckla grov- och finmotoriken, ge balans och kroppsuppfattning, ... visuell och auditiv perception... uppfattning av begrepp... som de skriver, är inte detta vad barnet utvecklar genom leken? Själv. Diagnoser som leder till terapi av den här arten är ju inget annat än konstateranden att barnet saknar stimulans, tillfälle och lämplig miljö till lek!

Leken som ger självförtroende, medvetenhet om den egna förmågan och tilltro till den.

Gardners sju

- *språklig*
- *logisk-matematisk*
- *musikalisk*
- *rumslig*
- *kroppslig-kinestetisk*
- *självkännet*

samspelet

Sinnena och kroppen. Min beskrivning av vad vi är och vad barnet kunde bli (med rimliga förutsättningar för sin uppväxt) är ensidig. Det handlar bara om individen. I själva verket kan vi inte existera utan de andra, vare sig praktiskt eller psykologiskt. Människan är en samhällsvarelse.

Johan Asplund, som nämndes ovan, har ägnat ett livs författarskap åt detta inre och yttre samspel, han kallar det 'social responsivitet'. Hans bok *Om hälsningsceremonier, mikromakt och asocial pratsamhet* rymmer praktexempel på möten människor emellan i vardagliga situationer. Ett socialpsykologiskt perspektiv.

I ~~livssamspel~~ fokuserade jag relationen mellan barnet och den vuxne – barnets direkta eller indirekta ögonkontakt med 'tryggheten'. Ett intimt samspel naturligtvis med allt från ansiktsuttryck och kroppsspråk till mer eller mindre riktat samtal. Och därutöver att se vad den andre gör, tolka detta och av det ana vad som sedan kan hända... Både barnet och den vuxne, om det nu är mamma, farfar eller fröken, reagerar på tänkbara händelseutvecklingar. Tar mamma på sig kappan, vad gör Pelle då? Kommer springande eller gömmer sig? Barnet börjar utveckla sin sociala intelligens.

Samspelet kan också ses från ett annat håll. Samspelet med den fysiska omvärlden, att avläsa tingens berättelser omkring sig, att avläsa viktiga händelser och relationer och gränser, det är vardaglig nödvändighet. Att samtidigt bli utmanad av det som händer en och söka gensvar på det. Lämpligt, effektivt, givande, ...

Människan organiserar sitt seende genom att växla mellan tre perspektiv – genom att söka *redskapet, vägen dit och platsens själ*. Eller som Per G Råberg har formulerat det: ett instrumentellt, ett kommunikativt och ett holistiskt.

Det blir också ett sätt att frammana en leksituation, ett ganska tydligt sätt att åskådliggöra för sig: sakerna att leka med, rörelsen i leken i platsen, och platsens egenskaper, vad den bjuder för möjligheter. Och likadant med kompisarna. Personerna, relationerna till dem socialt och fysiskt och leken som helhet, som samspel, som social situation.

samspelets utveckling

Barnens samspel i leken utvecklas givetvis med tiden, från ett lekande bredvid varandra (i sandlådan t ex) till allt mer avancerade former. I våra 'typlekar' tar samspelet olika uttryck. En del har fasta regler. Men inte säkert, 'fyrkantrutan' kan hanteras som ett spel med sina givna regler (vinna eller förlora), eller förvandlas till en lek med helt annan inställning (ha bollen igång så länge som möjligt, eller så snyggt som möjligt). Andra måste konstrueras på nytt varje gång – vem skall ha vilken roll, och hur. Rollerna beror på vilka som leker och på hur de uppfattar varandra och platsens möjligheter. Material, behövs det, finns det? Finns det verktyg? Usch frågorna börjar bli vuxnas. Barnen gör inte en plan, som sagt, med åtgärdslistor. De söker i den gemensamma känslan av vad de gör, går till det, söker det, bidrar med det.

Varje lek börjar med ett *initiativ*. Ett organiserande följer. Barnen säger inte så, men så måste det vara. Leken sker inte av sig självt, trots allt. Det ena ger det andra. I sandlådan börjar någon bygga väg för sina bilar, andra faller in ... Pelle kommer med en boll, Lisa med ett hopprep. Möjligheter att utnyttja, om man vill! Men vad och hur? Man kan tala om lekens arkitekter. I Margareta Forsgårds bok *Skolgårdens lekspråk* finner man mästerliga beskrivningar av hur lekar organiseras och genomförs. Av barnen. En kille t ex vill leka 'tjuv och polis' och griper makten genom att utse sig själv till kapten ... En begåvad liten 'arkitekt' har annan strategi. Hon låter andra få de 'fina' rollerna, nöjer sig med att vara piga. Hennes ledarskap ifrågasätts ändå inte i den lek som fortgår i veckor! Detta initiativ ...

omvärldskontroll

socialisation

medborgerlig kompetens

identitet, hemkänsla, trygghet

... gränsfallet spela kula lek eller spel fasta regler eller ...?

att leka

Jag använder verbet för att inte ge förväntningar på att avsnittet skall ge en uppsättning lekar. Mitt perspektiv är som sagt ett annat: *att kunna leka* – för att bli bra människor. 'Typlekarna' i förra delens metod, är med för att hjälpa till med inlevelsen, inte för att ge normer. Låt mig exemplifiera:

I ett arbete med förnyelse av en skolmiljö – alla var med – gjorde vi misstaget att, när vi frågade barnen i klasserna vad som skulle göra miljön bättre, samtidigt ge dem kataloger med lekredskap. Svaret var givet på förhand, det största och häftigaste från katalogen! Det utgick inte från deras egna lekar eller deras kritik, utan från förebilder, från frestelser. Man kan inte börja med redskap, kan inte gå förbi godiset först. Problemet är mycket mer basalt.

Detta att leka. De skall lära sig gå och springa – var?, behärska sin kropp – hur?; gunga, klättra, balansera – på vad?; lära sig cykla med trehjulingen och sedan med den första riktiga cykeln...

Finns det rimliga förutsättningar för detta? På mark, i träd, bland buskarna,... och får man? Den sociala omvärldens tryck. Grannarna. Finns det förutsättningar för det sinnliga i att känna olika material, lära känna igen deras egenskaper, hur de är, hur de fungerar – från koltåldern och uppåt. Kan man bygga med sand och i vatten – tillsammans? Eller bygga med annat eller ö h t hitta utrymme för barns behov av att agera...

Ett tungt test på vad vuxenvärden ger barnen är om barn kan bygga koja i sin närmiljö – på eget initiativ och på egna villkor. Eller blir det omedelbart något stökigt, rörigt att städa bort?

En bostadsmiljö skall enligt lag ha tillräckligt stora friytor lämpade för lek och utevistelse. Är det möjligt att slingra sig undan med att påstå att bostäderna inte är avsedda för barn(familjer)? Uthålligt?

Enkla redskap som hoppprep utvecklar barnets förmåga att samspela med redskapet (repet, bollen, spjutet, ...) men också att samarbeta med andra barn. Krav på underlag som 'Hoppa hage', 'Fyrkantruta' m fl (=volleyboll men i st f nät en fyrdelad ruta ritad på hårt, plant underlag); stort svängrum; stöjigt; 'Rutan' kräver utvecklad motorik och jämbördighet.

Till det vintern: skidåkning, pulka, skridskor, ... med ett förhållande till sig själv, marken och landskapet som utvecklas med åldern.

Som om?

Vilda västern (indianer och vita, lilla huset på prärien, m fl). Det kan utvecklas till ett mycket subtilt rollspel som då kräver ett ' trovärdigt landskap'. (strövtåg?)

Kurragömma ...

Herre på täppan, vara högre upp än andra

'Slottet', eller annan rollek där fantasin behöver 'rum'

Spela kula i olika former;

halvvinterns landhockey, någon annanstans än gata/P;

Kunna odla på eget initiativ (om inte lek, så god vilja)

(gräva grottor i snön på vintern) det kan tyckas vara mer för de lite äldre, men de yngre kan vara med eller göra själva på enklare villkor... (med de äldre som förebild)

Några perspektiv till:

Att leka i trygghet, är motsägelsefullt. Lekan vill inte bli störd, ingen övervakning. Infallen skall få flöda fritt. Barnet skall inte frestas att be om hjälp, att göra det åt mig, hitta på åt mig/oss ...

Men tryggheten måste finnas där. Ju yngre, ju mer. Veta att den finns, men inte kräver något. Finns där bakom ryggen att springa till om jag så vill, att ropa till, som kommer om jag skriker ...

Erinrar om tabellen lekens 'rum' ('*bubblan*') (sid 15), om relationerna barn - vuxna, om räckviddens utveckling. Härintill upprepar jag den De yngsta barnen behöver den vuxnes fysiska, synliga närvaro. Det växlas efter hand till vetskapen att de finns bakom dörren - och hör mig. Den känslan behövs långt upp i åldrarna.

Skolvägen var jag inne på i första delen (sid 26). Som kulturlandskap, som en parallell läroplan kan man också säga. Upplevelserik, eller inte Skolvägen är dock ett måste. Man måste komma i tid till skolan.

Men i en blink kan den förvandlas till en 'lekväg'. Något inspirerar, tar över ...

Hemvägen har inte samma motsättning i sig. Då blir möjligheterna tydligare, och viktigare. Om det finns några.

Maja Persson gjorde studier av barnens skolväg i Lunds innerstad.

Allmänna Barnhuset gav oss möjlighet att följa upp det med en berättelse om Annika&Kalle, deras skolväg. Annika dit &Kalle hem.

kan man leka här?
nord -01

kan man leka här?
nord -01

Del 3 vardagen

lebens sociala sammanhang och villkor

Innehåll:

om makt
barn- och ungdomskultur?
familjen
grannskapet
kommunen
samhällsbygget
demokrati-makt-skola

Om man vill engagera sig i barns lek, om man vill förbättra förutsättningarna för deras lek, då måste man också sätta sig in i allt det omkring den som påverkar – dvs förutom platsens egenskaper också det sociala sammanhang leken sker i, samt, inte minst, vem eller vilka som bestämmer; eftersom de förbättringar man vill ha för barnens och leken skull, för det mesta beror på beslut som skall fattas av andra (i smått och i stort).

Med den här tredje delen vill jag vidga perspektivet från den första delens fråga "vem som kan göra det?" (i avsnittet hur förmedla resultatet, sid 22) och försöka göra maktspelet i kommunen litet tydligare. Samtidigt vill jag sätta fingret på att morgondagens Sverige skapas i dag, inte minst genom de *uppväxtvillkor* vi ger våra barn. 'Vi' är då inte bara deras föräldrar, utan hela samhället. Men ett samhälle som består av ansvarstagande individer – inte en anonym byråkrati som 'fixar' allt åt oss.

om makt

Kapitelrubriken kunde varit *makten*. Men ordet makt uppfattar de flesta spontant som negativt, aggressivt, grymt. Makt är något vi utsätts för, uppifrån. Synligt eller osynligt. Helst vill vi se makten som god, med goda avsikter åtminstone.

Makt är också något vi själva utövar, var och en i sin roll, olika i olika sammanhang. I vardaglig mening deltar vi i maktspel – vi alla på jobbet, i trafiken, i familjen. Och vi vet att den också där kan vara slug eller manipulativ. Även gnället söker makt.

Rollspel är kanske lättare att använda. Det är ett mindre utmanande ord än maktspel. Men till vardags är det detsamma.

Det man aldrig får glömma, är att makt alltid utövas av någon av kött

och blod, även om denne 'gömmar sig' i en organisation. *Det finns alltid någon man kan prata med.*

Men var? För den som vill åstadkomma något är det nödvändigt att veta åtminstone hur ens egen *kommun fungerar*. Men det är inte alltid så lätt att ta reda på. Det räcker inte heller att veta hur den är organiserad. Man måste veta var inflytandet sitter. Hur det går till. Hur rollspelet är.

(se **kommunen**)

Barnet är utsatt för makt men själv *maktlös*, nästan. Det skrikande barnet t ex försöker förmå oss att uppmärksamma det.

Leken är ett sätt för barnet att fjärma sig från makten, att i fantasi och kroppsligt utövande bestämma själv. Lekens regler är barnens regler, de vuxna är utestängda och samhället med dem.

Att sedan lekens regler innebär att också barnen utövar makt och utsätter sig för den, är att se företeelsen från andra hållet! Barnen *övar samspelets regler* på egna villkor. De håller på att fostra sig.

'Vuxenvärlden' har de som förebild. På gott och ont.

Att barn skall växa upp till "harmoniska människor" (som skollagen säger) är ett ideal som väl ingen ifrågasätter – men det är inte lika självklart hur.

barn- och ungdomskultur?

FN's barnkonvention har Sverige erkänt. Den innebär att barn är barn tills de blir myndiga, dvs 18 år. Men det aktiva lekande som är bokens perspektiv, avklingar dock tidigare. Leken är närvarande ändå, på flera sätt. Det måste sägas. Tonåringarna får sina 'utbrott' av leklynne och inte bara de. Förhoppningsvis får homo ludens, "den lekande människan", det under hela livet.

Ungdomskulturen ligger egentligen vid sidan av vårt intresse, men är ändå mycket viktig. Den är ju förebild för barnen, t o m mål med de förväntningar som utvecklas och de normer för beteende som skapas hos barnen. Står detta i rimlig samklang med våra ideal? Är det något vi kan påverka som föräldrar, som vuxna?

En *ungdomskultur* finns onekligen. Den har vuxit sig allt starkare efter hand. Ungdomen blev med allt större egna ekonomiska resurser Marknadens primära måltavla. Det gäller ännu, även om nittiotalets

kris tycktes medföra betydande bakslag – bl a bor nu ungdomar kvar hemma längre. Du min läsare har kanske nyss lämnat din ungdomskultur. Då vet du. Om inte, får du i barnens underifrånperspektiv påminna dig om att det offentliga rummet är ungdomens vardagsrum, som alltid. Där i gator, torg m m är de synliga. Även om de skulle få egna lokaler skulle de säkert göra sig synliga ändå. Det hör till. (Mats Lieberg och Karla Werner hör till de relativt få forskare som ägnat sig åt ungdomskulturen, skönlitterära författare är fler.)

Intressant för oss är vad barnen ser, vad de tror att de ser. Vad det är som fostrar dem, vad det är som skapar dessa inre mönster och förväntningar. Samspelets villkor igen. Förebilder ... Barn blickar uppåt, ser till äldre syskon egna och andras, till äldre i skolan och i andra sammanhang. Vad annars? Men med egen verksamhet och gott självförtroende blir förebilderna kanske mindre auktoritära...

Kan vi också tala om en *barnkultur*? Finns det tillräckligt mycket som förenar barn i allmänhet för att kunna tala om kultur?

Vad skapar en kultur? Vad skulle vi mena med barnkultur? Det finns väl två vägar att nalkas frågan. Man kan utgå från vad barn identifierar sig med, igenkännligt. Alla barn vet vad en legobit är, TVs barnprogram, dataspelen, barnomsorgens rutiner...

Eller så får man utgå från platsen. Beter sig barn i ett område på ett likartat sätt? Barnkultur måste ju komma från barnen och kultur är något uthålligt, vad ger alltså barn varandra? Leken är deras väg till utbyte, deras sätt att kommunicera – genom att göra tillsammans. Men kan de de klassiska lekarna? EvaLis Bjurman har studerat detta i Stockholmsregionen, lokalt i norr- resp söderort, i villa- resp hyreshusområde. I norr är hemmet basen, barn kommer hem med ingen eller enstaka kompis, ev lek utgår från prylar medan barnen i söderort verkligen lekte lekarna ...

Finns barn så nära varandra att lekarna kan gå i arv barn emellan? Eller är det vuxenvärlden som tar över med förskolepedagogikens lekande? Vad händer då med barnens initiativkraft?

familjen

Sverige har byggts för Medelsvensson, för pappa, mamma och två barn. Först med mamma hemma, sedan med båda förvärvsarbetande och med barnen i barnomsorg eller skola.

Verkligheten är inte så enkel. Det vet alla, ändå har förenklingen en förmåga att stanna kvar. Familjen är kringvärvd av myter och förgivettaganden. Till att börja med är den i minoritet. Endast .. % av hushållen är barnfamiljer (i tätorter .. %).

En beskrivning av 90-talets familjer kan ju börja med kvinnors vilja att föda barn. 80-talet bjöd på en oväntad babyboom. Svenska kvinnor satte nästan världsrekord, fruktsamheten ökade med 25% under decenniet. Den utvecklingen bröts 1991, och blev snabbt t o m lägre än 1980. Konjunktürkänslighet eller brist på trygghet? Nu in i det nya seklet tycks det vända igen – tillfälligt eller ny boom?

Hur ser barnfamiljen ut? Från barnets håll. 19xx. Av 7-12-åringarna levde var åttonde med ensam förälder, av 0-6-åringarna var nionde. Av tonåringarna var det var femte (var åttonde levde i ombildad familj).

Av 13-åringarna levde 79% med båda ursprungliga föräldrarna. 27% hade inget syskon hemma, 41% hade ett, 24% två, 6% tre, men det är bara 9% av dem som inte alls har något syskon.

Av yngre skolbarn har 66% föräldrar med minst lång deltid. Så, vem är hemma när de kommer hem från skolan (eller fritis)? Att komma hem till en tom lägenhet är skrämmande för barn långt upp i åldrarna. Nyckelbarn hette det förr – är det ett nödvändigt ont?

Hur bor barnen? 60% av dem bor i villa, 14% i radhus, 26% i flerbostadshus. Det gäller hela Sverige. Ser man till större städer (> xx000 inv) ändras de till ...

Barn med ensamföräldrar ändrar bilden radikalt. Då bor 61% i flerbostadshus, 15% i radhus och endast 24% i villa.

grannskapet, uppväxtmiljön

Det tycks vara så att för de allra flesta barn är skolstarten det som legitimerar uppbrottet från 'gården hemma'. Skolvägen blir en viktig del av vardagen, och en ständig kunskapskälla. Hur rik beror på vad som finns längs vägen och vad som händer där. Vad barnet faktiskt kan se. Men detta förutsätter att barnet går i skolan hemma (blir det transporterat till skola någon annanstans har barnet en helt annan situation).

Att börja med skolvägen är ett sätt att se hela grannskapet som *uppväxtmiljö*, att se det genom barnet. Det är att se miljön omkring sig, röra sig genom den, i stället för att se den som en karta. Förr var detta barnets hela värld tills det vågade lämna det vanda på egen hand.

Nu möter de flesta andra miljöer redan tidigt genom familjens resor, vid sommarstuga och hos släktingar. Och på TV. En del barn växer upp i flera miljöer samtidigt, både fysiskt och socialt. Men vad betyder det? För stimulans, trygghet, kreativitet, ...

Låt mig belysa det med ett annorlunda exempel. För skilsmässobarn finns ett udda sätt att bo, där barnen behåller bostaden medan mamma och pappa turas om att bo där. Barnen behåller en trygg endimensionell uppväxtmiljö.

grannskap, definieras av

namn, gränser bebyggelsekvarter,
gator, vägar – hållplats, parkering
parker, natur, mellanrum
bostäder, arbetsplatser
butiker m m

barnens grannskap
'hemma', dagis,
skola, fritis, fritids

platser för lekar, spel

...

Men vi återvänder till *bostadens grannskap*. Ditt grannskap är säkert större än den hemmiljö ditt barn växer upp i som förskolebarn. Det är vad det först så småningom tar till sig som sitt revir – på vägen till skolan först (?) och alltmer totalt efter hand. Det intressanta för dig nu är givetvis vad i grannskapet som är 'lekbart', vad som är lockande för barnen. Sett som risk först, möjlighet sedan. Vad är det? Hur tar sig ungarna dit? Vilka gator måste passeras, var och hur?

Hur ditt grannskap är vet du. Hur det fungerar för dig, din familj och ditt barn. Hur ditt barn kan använda det nu och framöver under uppväxten kan du tänka igenom. Uppväxtmiljön börjar vid er dörr, ut över tröskeln. Hur långt sträcker sig räckvidden nu? I morgon? Finns det områden som är förbjudna enligt din mening? Finns det absoluta barriärer? Trafikleder som barnet inte får passera på egen hand? Nu eller i morgon. Eller som det kommer att bli tvungen att passera.

Varför talar vi om grannskap?

Historiskt sett kommer idén om grannskapet från den anglosaxiska världen under andra världskriget. Att bo så att man tydligt är del i en *identitet*, att man har glädje och nytta av sina grannar, att man har självklara *ansvar* i sin vardag, skulle göra en så auktoritär och masstyrd rörelse som nazismen omöjlig. Man menade alltså att man kunde bygga ett *demokratiskt samhälle*, fysiskt och politiskt, med att ordna bebyggelsen i begripliga enheter, grannskap.

Praktiskt sett innebar det att vara *tillräckligt många* för att kunna hålla gemensamma nyttigheter och *tillräckligt få* för att känna sig delaktig. Vilken skala stadsbyggarna talade om har varierat. Var det t ex lågstadiet, högstadiet eller gymnasieskolan som skulle *dimensionera*? Eller hur lång väg man kunde acceptera till buss-, spårvagns-, tunnelbanehallplats. Hur många som behövdes som kundunderlag till livsmedelsbutiken var en annan utgångspunkt. Det komplicerades så småningom av det borde vara två konkurrerande butiker (Konsum och ICA). Först långt senare tänker man likadant om trafiken. Hur nära måste man bo hållplatsen för att inte ta bilen? Om man ens har ställt sig frågan.

Hur är ditt? Vad för sorts bebyggelse är det? Vilket läge i staden? Innerstad eller förort? Småhus eller flerbostadshus? Det är bara några av många alternativ. *Lekbarheten* kan vara högst olika i dem. En del småhusområden består av enbart gator och tomter, inga allmänna friytor alls. Vad kan man göra då? Är mammans och pappas trädgård för fin kan/får man inte leka där. Eller för liten. Eller kan man inte vara ifred.

Andra områden har remsor av 'grönt' mellan tomtraderna. Hur är dessa? Kan man leka där?

Flerbostadshus finns i många former. Höga, låga. Öppet placerade, kring slutna gårdar eller längs gator. *Friytorna* kan se mycket olika ut. Beror på hur marken är beskaffad, vad för slags landskap det är och var i Sverige vi är. Och givetvis på hur de har ordnats, något som är mycket beroende på när det skett.

Inte minst påverkar klimatet vad man kan leka och var, och så årstiden. Sol och regn och blåst och ljuset – var faller skuggan och när går solen ner? När kommer snön och dess ljus?

Hur det är där man bor har man väl snart lärt sig, men man måste

tänka på det likväl.

Biltrafiken kan vara ordnad på olika sätt. Parkering på tomten, intill husen eller på större avstånd. Biltrafik som utestängd eller ständigt närvarande. Anonyma bilar som kör genom ert område, eller 'bara' era grannars, som väl visar större hänsyn.

Allvarliga trafikolyckor med barn hemma i bostadsområdet växte till det oacceptabla efter kriget. Med trafikdifferentiering som ny planeringsprincip, dvs hålla bilarna för sig utanför närmiljön och skiljd från gång-&cykeltrafiken i olika system, så försvann nästan dessa olyckor trots en mångdubbling av antalet bilar. Säker, trygg barnmiljö blev vinsten, men tråkig, avfolkad stadsmiljö resultatet. Så tyckte allt fler med tiden. Av detta kom en ny trafikpolitik med s k "mjuka trafikrum" – dvs åsikten att man kan blanda hårda bilar med mjuka människor igen, bara man får bilarna att köra långsamt. Så skulle livligare gatumiljöer åstadkommas.

Vad resultatet blir återstår att se.

kommunen

Ingen kommun är den andra lik, vare sig till geografin eller till sin organisation. Hur det än ser ut i läroböckerna. Man måste ta reda på hur det är på hemmaplan. Noga. Men hur och var? Innan jag svarar på den frågan tänker jag berätta om kommunen som jag förstår den med min erfarenhet. Jag hoppas du skall känna igen dig.

Samhällsbygget sker nästan helt i kommunen. Det är det den är till för, att ordna det gemensamma i lokalsamhället. Med rötter i kyrkan och bondesamhällets sockenstämma, har Sverige en djup och stark tradition i *det kommunala självstyret*. Därför har vi kommunalval och kommunalskatt, därför har kommunen ett s k planmonopol, dvs makten över byggandet och förändringar i användning av marken. På kommunen vilar också skötseln av det gemensamma, genom kommunala förvaltningar eller bolag.

Din kommun. Vad betyder den för dig? Hur tydlig är den? I förra avsnittet diskuterade vi grannskapet du bor i genom barnens ögon, från er tröskel. Som ni upplever det till vardags. Ser man till hela kommunen, på en karta, då är ditt grannskap bara ett namn bland många.

Det ingår i ett system av stadsdelar i en stad, eller ett system av orter sammanknutna av vägar, kollektivtrafik och mycket mera. Vi återkommer till det, nu ägnar vi oss åt kommunen.

Kommunen är numera en komplicerad organisation. Det var enklare förr när socken och kommun nästan var samma sak. Några få *förtroendemän* skötte de gemensamma angelägenheterna, det kommunala. De fanns nära, åtkomliga för idéer och kritik. (Om man bara vågade) De var likar, även om de tillhörde de lyckligt lottade. Det var endast några få städer som var så stora att magistraten blev anonym, där makten inte hade ansikte och namn.

Socken och kommun delade på ansvaret för de sina. Katekeskyrkan stod för disciplin och utbildning, förnöjsamhet, och det kommunala för vägar och annat gemensamt, och för det sociala skyddsnätet (dvs fattigvården). Staten/kungen märktes främst genom taxeringen och indelningssystemets soldater. Och i rättssystemet om man råkat riktigt illa ut, blivit tagen av länsman eller behövde slita tvist.

Under andra världskriget växte drömmar fram om framtidens goda samhälle, om folkhemmet som med växande välfärd och stark demokrati skulle garantera att fascismen aldrig skulle kunna ta över igen (som med grannskapsidén). Det förutsatte, menade man bl a, en starkare kommun, en kommun med resurser att stå för utvecklingen av detta folkhem, ha ekonomi och kompetens för detta (och stå emot entreprenörernas bondfångeri). Den skulle kunna ta ansvar för en enorm förbättring av bostadsstandarden och för de sanitära förhållandena och för en förbättrad folkbildning. Helst skulle varje kommun ha egen gymnasieskola.

Så skedde också, i två steg. Tusentals socknar blev på 50-talet 1 037 kommuner och på 70-talet blev dessa ca 280. Denna radikala sk storkommunreform har haft djupgående effekter på Sverige och svenskarna. Det är nog alla överens om. Förtroendemännen blev politiker, folket som blev medborgare är nu kommuninvånare, konsumenter eller väljare beroende på sammanhang. Dessa skiften står för väsentliga *attitydförändringar*. Vår demokrati påverkas.

De nya storkommunerna organiserades med staten som förebild. Partipolitiken infördes. Kommunerna sågs som politisk plantskola. Den kommunala verksamheten sektoriserades i specialiserade

förvaltningar. Kommunerna byråkratiserades. Med det följer en motsättning mellan tjänstemän och politiker, mellan experten och den som företräder 'folkviljan'. Vems ambitioner och ansvar det är fråga om. Meningen är ju att tjänstemännen 'tjänar' medborgarna, och deras förtroendemän. Det ligger i ordet självt och i organisationsteorin. Men idealet rymmer inget rollspel, ingen maktkamp. Att riksdagen samtidigt avskaffade ämbetsansvaret gjorde det inte bättre.

Denna 'motsättning' är bara första steget i en beskrivning av vad '*kommunen*' egentligen är. Man säger '*kommunen*' i singularis, som om den vore ett subjekt man kan se och tala med. Så är det inte. Många människor är inblandade, initiativ tas och beslut fattas på många olika sätt. Det finns givetvis intressekonflikter och -gemenskaper på många sätt och i många led. Mellan de politiska partierna förstås, mellan olika verksamheter t ex mellan skola och trafik, mellan ekonomi och miljö samt mellan personer, motiverat av allt mellan vänskap och antagonism.

Den ursprungliga funktionen hos kommunen, att vara medborgarnas gemenskap, är inte längre självklar. Avståndet mellan medborgaren och hans valda ombud har blivit stort, alltför stort. De specialiserade verksamheterna har gjort tjänstemännen till experter, samtidigt som tidsandan fokuserat självförverkligandet. En förklaring kanske till de attityder vi alltför ofta möter hos dem. Än värre är att i alla byråkratier, slutna sociala organisationer skapas efter hand en inre kultur, ett "vi". Detta 'vi' blir ibland starkare än sakfrågan, viktigare än uppgiften. Invandrarverket var ett typexempel. Tjänstemännens förhållande till omvärlden dominerades där av deras behov av att försvara sig och sin uppfattning av sin uppgift. De hade taggarna ute. Liknande attityder kan man finna också i kommuner. Sådant måste du vara medveten om i dina försök att påverka.

Kommunen är också arbetsgivare, ofta den störste på orten. Det är nästan motsatsen till att vara 'folkets tjänare'. Kommunen är också övervakare av att viss lagstiftning efterlevs. Tyvärr. Att på så sätt bli statens förlängda arm gör inte bara makten tvetydig, utan också rolltagandet hos tjänstemännen oklart.

För att motverka dessa effekter av storkommunreformen har man i några kommuner inrättat *kommundelsnämnder*. Dessa motsvarar ibland det som upplevs som grannskap – namnen stämmer, avgränsningarna

likaså. Den allmänna principen är dock att det är fullmäktige som utser ledamöterna och att nämnden skall ha samma partipolitiska fördelning som fullmäktige självt. Sedan varierar det mellan kommunerna vilka ansvarsområden nämnden fått. Dock är sällan eller aldrig den fysiska miljön delegerad. Den anses väl vara alltför tekniskt och juridiskt komplicerad. Å andra sidan så förlorar man då initiativen 'underifrån', från dem som lever och verkar där.

Nå, vem bestämmer?

Formellt är det kommunfullmäktige, kommunens 'riksdag', på förslag av kommunstyrelsen (eller motioner av ledamöter). Jämfört med riket skulle kommunstyrelsen kallas regeringen, men min erfarenhet säger att det snarare är kommunstyrelsens arbetsutskott som har den funktionen. Detta består av de fem, sex eller sju 'tyngsta' politikerna och de har det helt dominerande initiativet i den kommunala vardagen. Många av dem är s k kommunalråd, dvs är anställda som politiker på hel- eller deltid.

Ett intressant problem är var dessa proffspolitikers lojaliteter ligger i praktiken – hos deras parti eller i kommunalhuset där de dagligen arbetar samman med de andra kommunalråden, kansliets personal och chefstjänstemännen.

Så till den inledande frågan om hur och var tar man reda på hur kommunen fungerar?

Kommunens organisation framgår i allmänhet av de gröna sidorna i telefonkatalogen. Inte vidare överblickbart, men verksamheterna finns uppräknade. Hur den är organiserad politiskt, hur man når sina valda ombud står där inte. Det är nog symptomatiskt att det i många kommunala telefonväxlar är svårt att få besked om politikerna, om inte omöjligt. Är du datoranvändare, har de flesta kommuner numera en *hemsida* (www.kommunens.namnutanprickar.se). Kvaliteten varierar, men bättre är de. I allmänhet hittar du (dina) politiker där – namn, telefon, e-post. Organisationen är beskriven, förvaltningarnas namn finns där. Hittar du inte rätt, vänd dig till kommunkansliet! Chefen där är en nyckelperson. Han eller hon är djupt involverad i beslutsverksamheten och vet vad som är vad och vem som är vem i kommunen. Eller ring kanslichefens sekreterare...

Till det utifrån osynliga hör att kommunerna organiserar en informell *ledningsfunktion* genom regelbundna möten mellan kommunstyrelsens arbetsutskott och kommunens chefstjänstemän. Det gör man på goda grunder. Det är en betydelsefull plats för utbyte av idéer och initiativ. Och alltså ett maktcentrum.

För oss utomstående betyder det att var och en av dem kan lyfta in ett *initiativ från 'er'* i den kretsen. Det gäller då att denne är stark nog, motiverad nog och försedd med argument. Alltså, känner man någon av dem eller känner man någon som känner någon...

Nu går jag uppifrån. Det är ett bra tips egentligen. Fysisk och social miljö för barn pekar annars på de nämnder och förvaltningar som sysslar med det. Plan-, park-, social-, skolkontor. Eller vad de kan heta hos er. Eller kommunalnämnden, om det finns sådan. Gå på nämndens ordförande eller förvaltningschefen! Har du bostad hos kommunens fastighetsbolag, prata med dem. Det ligger kanske närmast till hands.

Finns det andra, med mer makt än du, som du kan söka stöd hos? Andra vägar än via kommunens växel, är att vända sig till de politiska partierna, 'ditt' eller ett som verkar vara ett gott stöd i frågan. Eller till föreningar – t ex Rädda barnen, hembygds-, naturvårdsförening, ... Hem-&skola är kanske aktiva i din kommun.

samhällsbygget

Ordet har använts tidigare i texten utan egentlig förklaring. Jag tycker att det talar för sig själv: "samhälls - bygget". 'Samhället' är det gemensamma, sett både direkt från individens behov och uppfattningar, och från ett övergripande allmänt perspektiv – förhoppningsvis klokt, sammanjämkande och framåtblickande... Vilken skala man avser får framgå av sammanhanget.

I 'bygget' ligger givetvis att åstadkomma detta gemensamma goda, både som nytt och genom att ändra på det som finns. Och att göra det på ett medvetet, konstruktivt sätt. Visserligen får väl ordet en först att tänka på att bygga ett nytt hus, stort som smått, eller att bygga om ett, förbättra. Men det är oändligt mycket mer som krävs för att min vardag skall fungera och kännas bra. Som förväntas av ett fungerande samhälle.

I samhällsbygget ligger att åstadkomma bra bostäder, bra utemiljö, bra kollektivtrafik m m. Det berör också andra *kvaliteter hos din vardag* – t ex att posten ligger åtkomlig vid en hållplats på din linje hem. Tiden är dyrbar. Eller att det finns skola och barnomsorg och att de ligger förnuftigt till för dig och din familj. Listan kan göras lång, snart sagt hur lång som helst med allt det som är det goda livets förutsättningar.

Det mesta är sådant man inte kan åstadkomma själv. Man måste vara många om det. Det krävs ett samhälle.

Bekvämlighet och effektivitet är starka anspråk. Men man måste också se till *konsekvenserna* av vad man gör för andra och för miljön. Konsekvenserna för våra barnbarn och deras barnbarn ..., men också nu. Är det t ex bra med stora köpcentra man bara når med bil, när man vet att billösa inte kommer åt, och dessutom får allt sämre närservice. Självförverkligandet får inte ha skygglappar. I vårt perspektiv blir dessutom barnens vardagsmiljö utarmad.

Ändringar i *användning av marken* berör stora ekonomiska intressen. När man vill bygga något eller inte får göra det. Därför har vi sedan mycket länge *lagar* som reglerar sådant. Den enskilde markägarens *rättigheter* skulle skyddas, men också *allmänna behov* av gemensamma anläggningar säkras. I botten har lagarna också hygieniska motiv och brandskyddskrav bl a – och estetiska, som man säger. Kanske vi hellre

skall säga kulturella. Vad man ser, upplever och uppfattar är självklart viktigt. Vad man kan göra – och inte. Vad man förstår av sammanhang i tid och rum. Vad som stimulerar och behagar... *allmänna behov* är inte minst det som i lagtexten kallas allmän platsmark (dvs inte är tomter). Men säg hellre det offentliga rummet – där vi alla rör oss.

Plan- & bygglagen (PBL) inleds med:

1 § Denna lag innehåller bestämmelser om planläggning av mark och vatten och om byggande. Bestämmelserna syftar till att med beaktande av den enskilda människans frihet främja en samhällsutveckling med jämlika och goda sociala levnadsförhållanden och en god och långsiktigt hållbar livsmiljö för människorna i dagens samhälle och för kommande generationer (PBL 1§, Lag 1993:419).

Miljön, och nödvändigt engagemang för den, har fått starkt genomslag i våra lagar. Miljölagstiftningen finns numera samlad i en *miljöbalk*. Denna har allmänna hänsynsregler som alla ska följa för att skydda naturen och miljö kvalitetsnormer som sätter gränser för hur mycket naturen tål.

Innan tillstånd kan ges till miljöfarlig verksamhet måste det alltid göras en miljökonsekvensbeskrivning. Så får man bättre underlag inför beslut. Allmänheten har rätt att delta och yttra sig.

Miljöbalken inleds med:

1 § Bestämmelserna i denna balk syftar till att främja en hållbar utveckling som innebär att nuvarande och kommande generationer tillförsäkras en hälsosam och god miljö. En sådan utveckling bygger på insikten att naturen har ett skyddsvärde och att människans rätt att förändra och bruka naturen är förenad med ett ansvar för att förvalta naturen väl.

Det skall också påpekas att *Allemansrätten* numera är infogad i lagstiftningen. Den återfinns i miljöbalkens 7 kap. Skydd av områden
Allemansrätt m.m.

1 § Var och en som utnyttjar allemansrätten eller annars vistas i naturen skall visa hänsyn och varsamhet i sitt umgänge med den.

Notera att lagstiftaren bara talar om ansvaret. Själva rätten är självklar, en djupt förankrad del av den svenska kulturen. Även om den är förbunden med vistelse på landsbygden, i skog och mark, för att plocka bär, tälta, vandra ..., överförs denna svenska känsla av rätten att vara fri i det fria, det obbyggda rimligtvis också på det 'gröna' i staden och på dess mellanrum. 'Gräsmattan får inte beträdas' är numera närmast stötande.

Det är viktigt att vara medveten om att lagarna som rör vår vardag alla har *omarbetats* mer eller mindre radikalt under 80- och 90-talet. Du har som medborgare fått en ny roll – förmodligen utan att veta det. Du kan ta initiativ även om du inte äger fastighet, och förväntas också göra det.

I vart fall av lagstiftaren. Det gäller PBL och Miljöbalken, men också i Skollagen och Sociallagen är förväntningar på initiativ från medborgarna inskrivna. Viktiga motiv var att använda människors engagemang i sin egen miljö till att *stärka demokratin* (minns grannskapsidén).

Det gamla maktspelet mellan kommun och stat har komplicerats. Nu finns medborgarna som en tredje part, kanske inte så självmedveten, men staten använder sig av dem som påtryckningsgrupp för att åstadkomma förändring i kommunerna – i vart fall sådan som staten skulle vilja se.

Kommunen har, som sagt, det s k planmonopolet. Det är i *lokalsamhället* det konkreta samhällsbygget sker. Bygget och ianspråktagandet av hus och mellanrum. Och kritik och idéer om bättringar. I de flesta kommuner är det byggnadsnämnden som sköter detta. I några har man skiljt på en politisk och en formell del, där *kommunstyrelsen* tar det direkta ansvaret för ambitioner och helhet medan *byggnadsnämnden* står för efterlevnaden av lagarna med byggnadslov och detaljplaner (det skall finnas en byggnadsnämnd, det står i lagen: PBL kap 1 §7).

Byggnadsnämnden är utsedd av kommunfullmäktige, den har experter till sitt förfogande i stadsarkitekt- och/eller stadsplanekontoret eller vad man valt att kalla det. Det finns också teknisk expertis på gatukontor, VA-verk, parkförvaltning, ... (Men dessa kan heta något helt annat i din kommun.) Tillsammans ansvarar de för skötseln av det offentliga rummet och utvecklingen av det.

Tycker man att något har gått formellt oriktigt till, kan man vända sig till *länsstyrelsen*. Denna statens förlängda arm har den dubbla uppgiften att stödja och stimulera kommunerna och övervaka dem.

De förvaltningar i kommunen som sysslar med den fysiska miljön brukar kallas *de 'hårda'*, medan de som sysslar med människorna då kallas för *de 'mjuka'*. Det är nog en allmän erfarenhet att det är obalans dem emellan. De 'mjuka' är mycket mjuka inför tyngden i teknik och ekonomi. De har svårt att hävda sina intressen, har t o m svårt att själva formulera dem. Om det finns kommundelsnämnder är det bara mjuka frågor som blivit delegerade till dem. Nästan alltid. ...

Den gamla planlagstiftningen var *normativ*. Den preciserades med tvingande bestämmelser av dåvarande Planverket. Bl a fanns en regel om friytorna mellan husen, att de skulle vara minst lika stora som ytorna inne i husen, vara användbara och utan biltrafik!

Sådana regler finns nu inte alls. Det enda lagen säger är:

det skall finnas tillräckligt stor friyta som är lämplig för lek och utevistelse på tomten eller på utrymmen i närheten av denna (PBL kap 3 §15.6) och att friytor skall gå före parkering om marken inte räcker till.

Men vad är "tillräckligt stor" och vad är "lämplig"?

Kvaliteten skall hävdas av kommunen i varje enskilt fall. Effekten av normeringen är ökat krav på kompetens i de kommunala förvaltningarna. Och motivation – kvaliteterna skall också hävdas i alla prioriteringar! Finns det folk i kommunen som talar för barnens behov?

Och vad är "i närheten"? Jämför "bubblan" sid 15. Inom 50 m från bostadsentré anser man fortfarande. Det är ju utanför dörren!

När normer fanns, omfattade de också *barns lekmiljö*. Vad för funktioner och utrustning som skulle finnas var angivet. Där fanns småbarnslekens sandlåda, kvarterslekens klätterställning m m och den lilla fotbollsplanen på 50, 150 respektive 400 meters avstånd. I de större städerna fanns också parklek med personal. Och bygglek. Allt byggt på begynnande forskning efter kriget om barns lek. Denna också för barnmiljön rationalistiska och tingfixerade inställning mötte så småningom kritik. Inte minst av barnen själva i deras sätt att leka. Redskapen övergavs för sådant som skapades av barnens egen kreativitet.

Resultatet blev också här att man inte kan normera. Kraven släpptes helt. Det är där vi befinner oss nu.

Därför måste du själv hävda dina barns behov och rätt att leka. Eller ni.

Du kan inte vara säker på att politiker och experter bryr sig – långt därifrån som senare tids samhällsutveckling visat. Det gäller både att vara observant på vad som håller på att ske, på de förslag till byggande som kommer efter hand och att inte tyst acceptera den miljö man har.

Bevaka och hävda innebörden av lagstiftningens "tillräckligt", "lämplig", "färdig för parkeringsplatser" och närhet – med frenesi. Och trafiken.

demokrati – makt – skola

Barnen i kommunen är morgondagens väljare. Det är en truism.

Det är också en truism att det är morgondagens medborgare som bär demokratin vidare. Den är inte självklar, det lärde oss förra seklet. Viktigt att barn under sin uppväxt får ställas inför demokratins villkor, dess arbetsformer ... Det räcker inte att lära sig om demokratiska värderingar

skollagen kap1 §2

Utbildningen skall ge eleverna kunskaper och färdigheter samt, i samarbete med hemmen, främja deras harmoniska utveckling till ansvarsännande människor och samhällsmedlemmar. I utbildningen skall hänsyn tas till elever i behov av särskilt stöd.

Verksamheten i skolan skall utformas i överensstämmelse med grundläggande demokratiska värderingar. Var och en som verkar inom skolan skall främja aktning för varje människas egenvärde och respekt för vår gemensamma miljö. Särskilt skall den som verkar inom skolan

1. främja jämställdhet mellan könen samt
2. aktivt motverka ... kränkande behandling såsom mobbning och rasistiska beteenden.

Det är naturligtvis en höjdare för barn att vara med om att deras föräldrar kämpat för

... tala om demokratisk fostran
demokratisk fostran stadsstudier

konkreta förslag till åtgärder och förbättringar

Den kommunala 'apparaten' är känslig för vad *opinionen säger*. Det är nog en allmän erfarenhet. Man kan dock fråga sig varför. Formellt sett blir ju politikerna i vårt demokratiska system endast granskade i valen vart fjärde år, och då är de kommunala frågorna av marginell betydelse. Rikspolitiken dominerar. Kommunalpolitik för medborgarnas vardagsliv blir det sällan – och då mest tjat om skattehöjning eller ej. Dessutom är politikerna fortfarande ganska anonyma. Vi röstar på partier i vårt valsystem. Ändå tycks opinionen ha *stor betydelse*. Är det så att politikerna söker legitimering av sin roll i demokratin? Frågan får stå öppen.

Det viktiga för dig är att det kan löna sig att ropa.

Hur hitta rätt person i 'apparaten' för mitt förslag eller problem?

'vem som kan göra det?'

- göra det själva
- be om tillstånd först
- be någon göra det vi föreslår
- ... något åt det vi kritiserar

kan man leka här?
nord -01

Vad andra skrivit

Johan Asplund

Om hälsningsceremonier, mikromakt och asocial pratsamhet, 1987
Det sociala livets elementära former, 1987,
där han bl a tar upp leken och diskuterar homo ludens, den lekande
människan

Barnmiljörådet

Ute finns mycket att göra 1984

Barnombudsmannen Upp till 18_ fakta om barn och ungdom -95

Margareta Forsgård

Skolgårdens lekspråk 1987

En lärarinna i Stockholm flyttar till Österlen. Häri finner man mästerliga
beskrivningar av hur lekar organiseras och genomförs. Av barnen. En
kille t ex vill leka 'tjuv och polis' och griper makten genom att utse sig
själv till kapten ...

En begåvad liten 'arkitekt' har annan strategi. Hon låter andra få de
'fina' rollerna, nöjer sig med att vara piga. Hennes ledarskap
ifrågasätts ändå inte i den lek som fortgår i veckor!

Ampo Hoff

ungdomars villkor

Bostadsområden _ även på barns och

Birgitta Knutsdotter Olofsson Lek för livet 1987

Lennart Nord, Maja Persson

Barnen i gaturummet

Annika&Kalle

Eva Norén-Björn

Våga satsa på leken 1990

Bodil Rasmusson

Och många, många fler ...

Barn & byggd miljö, en kunskapsöversikt